

AUGUST GEORG WILHELM PEZOLD
Tarvastu mõisa Tünri Karel (1834)

VILJANDIMAA KÄSITÖÖMEISTRITEST RAKENDUSANTROPOLOOGIA VAATENURGAST

*Priit-Kalev Parts, Madis Rennu,
Liisi Jääts, Ave Matsin,
Joosep Metslang*

Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia (TÜ VKA) rahvusliku käsitöö osakonna missioon on hoida ja edendada käsitöö paikkondlikku traditsiooni. Selle sihi poole liikudes komistame igapäevatoos siiski väga mitmesugustele takistustele. Kuidas täita neid endale võetud ülesandeid, kui me tegelikult ei tunne kuigi võrd oma paikkonda, siin elavaid meistreid, nende rõõme ja muresid? Kust leida traditsiooniliste tehnikate valdajaid, kelle juurde saata praktikale või uurimistööd tegema üliõpilasi, kes mõne käsitöövaldkonna vastu huvi tunnevad? Kust leida juhendajaid? Mida vastata inimestele, kes meile helistavad-kirjutavad sooviga leida üht või teist laadi traditsioonilise oskuse valdajaid?

Teisalt viib igapäevane tegelemine traditsioonilise käsitöö tehnikatega, nende säilimise ja arendamisega mõtted laiemale pinnale — mida saaks ära teha selleks, et traditsiooniliste käsitööoskustega inimesi toetada, et aidata leida nende oskustele rakendust ja neid rohkem väärtustada?

Vastuste otsimisest neile probleemidele kasvas välja projekt “Viljandimaa käsitööklatri väljaarendamine”,¹ mille laiemaks

¹Projekti toetas Ettevõtluse Arendamise Sihtasustus Eesti Vabariigi siseministeeriumi “Regionaalsete kolledžite kui piirkondlike kompetentsikeskuste arendamise programmi” raames.

eesmärgiks oli käsitöövaldkonna arendamine Viljandimaal ja tulevikus kogu Lõuna-Eestis. Projekti raskuspunkt oli puutöönduse, palkehituse ja rahvusliku tekstiili õppevõimaluste parandamine (muu hulgas koostöös Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskooli ning Viljandi Ühendatud Kutsekeskkooliga) ning lisaks sellele pärandtehnoloogiate süsteemse uurimise käivitamine TÜ VKA juures.² Pärandtehnoloogiate uurimisel alustati välitööde käigus andmete kogumisest Viljandimaal meeste käsitööaladega tegelejate kohta. Kogutud teave süstematiseeriti andmestikuks, mida analüüsid saab teha järeltööd, kuidas käsitöö olukorda parandada. Teisisõnu kasutasime elulistele muredele lahendusi otsides antropoloogia vahendeid.

MIS ON RAKENDUSANTROPOLOOGIA?

Antropoloogia ajaloo jooksul on eristatud n-ö puhast, teadusele orienteeritud antropoloogiat, ja rakendusantropoloogiat. Esimese eesmärgiks on arendada ja täpsustada antropoloogia teooriaid, empiirilist andmestikku ja metoodikat, rakendusantropoloogia seevastu kasutab antropoloogia andmeid, vaatenurki, teooriaid ja meetodeid, et määratleda, hinnata ja lahendada kaasaja sotsiaalsetid probleeme.

Viimase paari-kolmekümne aasta jooksul on rakendusantropoloogia tähtsus maailmas kiiresti kasvanud. Kõige laialdasemalt kasutatakse antropoloogide abi rakenduslike projektide teostamisel USAs, kuid see suundumus levib mujalgi. Olulisemad

²Selle juurde koondus 2007. aasta lõpul mitmeid erialaspetsialiste, kes olid oma senises tegevuses käsitöö valdkonnaga kokku puutunud. Praegu on töörühmas tegevad Liisi Jääts (Eesti Rahva Muuseumi teadurkuraator, Tartu ülikooli etnoloogiadoktorant), Joosep Metslang (Eesti Vabaõhumuuseumi teadur ning TÜ VKA rahvusliku käsitöö osakonna teadur ja lektor) ja Madis Rennu (TÜ VKA rahvusliku käsitöö osakonna teadur ning Tartu ülikooli etnoloogiadoktorant). Rühma juhina tegutseb Priit-Kalev Parts (TÜ VKA rahvusliku ehituse õppekava hoidja, Eesti Maaülikooli keskkonnainstituudi doktorant). Kaasa löövad ka Ave Matsin (TÜ VKA rahvusliku käsitöö osakonna juhataja, Eesti Kunstiakadeemia doktorant) ja spetsialistide-projektijuhtidena Signe Susi ning Urmas Volmer (rahvusliku ehituse üliõpilane).

rakenduslikud suunad antropoloogias (ülevaadet vt Gross 2006) on meditsiiniline antropoloogia (uuritavateks teemadeks näiteks haiguste ning nende ravi seotus kultuurilise ja sotsiaalse kontekstiga), arenguantropoloogia, mis tegeleb arenguabi projekte toetava analüüsiga ja ka nende kriitikaga (Mikkelsen 1995), organisatsioonide antropoloogia, mille tähelepanu keskmeks on organisatsioonide käitumise, rituaalide, autoriteedi jms uurimine (Bate 1997).

Siiski ei ole piir teoreetilise ja rakendusliku antropoloogia vahel kuigi selge. See on ka ootuspärane, sest mõlema suuna esindajad on saanud ühesuguse erialase ettevalmistuse. Paljusid “puhta” antropoloogia uurimusi on kasutatud praktilisel eesmärgil; teisest küljest — ka rakendusliku projektiga seotud antropoloogi töö algab sageli sihtgrupi uuringuga, kuid peale teoreetilise analüüsi tuleb tal leitu valguses projekti eesmärkide täitmiseks ettepanekuid teha.

Kultuuriantropoloogia alal koolitatud inimesed toovad sotsiaalsete probleemide lahendamisse kaasa oma erioskused, mis ühtlasi kajastavad antropoloogia peamisi meetodeid ja vaatepunkte. Toome siinkohal esile neist olulisemad:

1. **Osalev vaatlus** on uurimisstrateegia, kus eesmärgiks seatakse mingi inimrühma ja selle liikmete argielu põhjalik tundmaõppimine nende elus osalemise kaudu. See on üks põhilisi antropoloogilise teabe kogumise viise, mis annab sotsiaal-kultuurilistest nähtustest vahetuma ja terviklikuma pildi, kui on võimalik saada kaudsetele allikatele tuginedes (vt Spradley 1980).

2. Oskus ja valmisolek näha sotsiaal-kultuurilisi nähtusi **holistlikult** vaatenurgast ehk harjumus asetada uuritav probleem laiemasse majanduslikku, kultuurilisse või sotsiaalsesse konteksti. See põhineb arusaamal, et kultuurielementide vahel toimivad seosed ja vastastikused mõjutused, mistõttu muutus ühes kultuurivaldkonnas toob tõenäoliselt kaasa muutusi ka teistes (vt Sarmela 1991).

3. **Piirkonna ja/või valdkonna tundmine**. Tavaliselt spetsialiseeruvad antropoloogid oma erialase tegevuse jooksul kas mingile geograafilisele piirkonnale, sotsiaalsele rühmale või kultuurivaldkonnale, mis aitab teadmistel selle ekspertvaldkonna kohta aastate jooksul koguneda.

4. Valmisolek näha antud teemat **kohalike inimeste vaatepunktist** ehk n-ö uuritava grupi seest. Üks rakendusantropoloogia kogemusi on, et projekte koostavate ametnike ja projekti sihtrühmaks olevate kohalike inimeste arusaamade erinevused võivad tahtmatult tekitada hõõrdumist. Antropoloogi ülesandeks on sellisel juhul “tõlkida” poolte seisukohti, näiteks arvamusi ja hoiakuid, mida üks asjaosaline peab iseenesestmõistetavaks, kuid mis teisele võib olla tundmatu (Ferraro 2000: 50).

Muidugi ei lahenda rakendusantropoloogiline lähenemine kohe kõiki sotsiaalseid probleeme, kuid selle distsipliini meetodite ja teoreetilise pagasi abil on teinekord võimalik jõuda ühiskondlike probleemide sügavamate juurteni või tuua pealtnäha ummikseisus olukorra mõistmisse uusi aspekte. Harva on antropoloogid mõne rakendusliku projekti ainsad või peamised teostajad, enamasti osalevad nad ühe spetsialistina teiste kõrval.

VILJANDIMAA PÄRANDIOSKAJATE KINDLAKSTEGEMINE KUI RAKENDUSANTROPOLOOGILINE JUHTUM

Viljandimaal tegutsevate käsitöölise kohta teavet kogudes oli meie rakendusantropoloogiline eesmärk leida põhjusi, miks käsitöökustega inimeste suhtevõrgustikud kuigi hästi ei toimi, ning otsida viise nende võrgustike tugevdamiseks ja oskajate rakendamiseks koolitustegevuses. Praegu on koostöö ja teadlikkus üksteise tegemistest ühtviisi puudulik nii üksiktegijate, väikeseltsingute (nt külaseltsid) kui ka suuremate (Puitmajaliit, Eesti Käsitööhõivatus Palkmajade Tootjate Liit, Seppade Ühing) ja/või ametlike (Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit, Rahvakunsti ja Käsitöö Kutsenõukogu, käsitööd hõlmavate õppekavadega haridusasutused) institutsioonide vahel. Teabevahetus ei toimi, ühiskasulikud algatused võivad viibida aastaid, sest ollakse hõivatud pakilisemate või vahetumalt motiveerivate toimingutega.

Olles projekti kavandades juba sõnastanud käsitöö valdkonna probleeme, nii nagu need paistsid TÜ VKA käsitöö osakonna töötajaile, kutsusime projekti raames Olustveresse kokku ümarlaua, et ühiseid probleeme ja võimalusi teiste Viljandimaa käsitöö

valdkonnaga tööalaselt kokkupuutuvate inimestega põhjalikumalt arutada. Ümarlinal osalesid erinevate uurimis-, koolitus- ja arendusasutuste, aga ka kohalike muuseumide ja omavalitsuste esindajad. Lisaks oli osalema palutud ka pärandioskajaid endid, et edasisi meeste käsitöö alaseid uuringuid paremini fokuseerida ning sihtgrupi ootustega kohandada.

Olustvere ümarlaud kinnitas meie oletust, et hoolimata pärandkäsitöö ning sellega kaasnevate teadmiste väärtustamisest ühiskonnas pole vastav teadus- ega arendustöö tuntud ega kättesaadav isegi asjast vahetult huvitatud inimeste ringis. Leiti, et esmajärjekorras tuleb muuta üldkättesaadavaks tegutsevate meistrite ning tähtsate erialaseltsingute kontaktandmed, samuti korraldada nende andmete pidev jälgimine ja ajakohastamine.

Teiseks oluliseks ümarlaval välja koorunud probleemiks oli vajadus erialase alg- ja täiendkoolituse järele, samuti arendustegevuse puudulikkus. Tegevus selles valdkonnas on juhuslik ja läbimõtlemtu, sisulised vajadused suures osas kindlaks tegemata ning vastav oskusteave hajutatud.

Paljuski pidurdab valdkonna arengut maapiirkondades tegutsevate käsitöömeistrite endi liigne tagasihoidlikkus, vähene ettevõtlikkus ja riskivalmidus. Ettevõtjate seisukohast on probleemiks käsitöölise distsiplineerimatus, näiteks hoolimatus (või kartus) kindla tellimuse ja tähtaegade suhtes. Paljude väga heade oskustega käsitöölise jaoks on kas või füüsilisest isikust ettevõtjaks hakkamine seotud ületamatute raskustega — raamatupidamist ning aruandlust peetakse ülearu keeruliseks. See on aga tihti ka põhjuseks, miks loobutakse nii mõnestki tulusast teenimisvõimalusest — “halli majandust” eelistatakse sageli pigem poosi pärast. Samuti tõdeti, et silmapaistvamad meistrid on harva uuendusmeelsed ja enamasti tegeldakse aastakümneid tagasi õpitud asjadega.

Ümarlaval tõsteti esile ka vajadust harida pärandtehnoloogiliste toodete tarbijat. Mitmesuguste pärandkultuuriga seonduvate ehitus- või ka muude toodete kasutuse ja ökonoomse majandamise eripärade selgitamine kliendile pole igale meistriks sugugi jõukohane, samuti võib tal puudu jääda autoriteedist. Leiti, et siinkohal saavad appi tulla akadeemilised asutused.

Ümarlaual tõstatatud teemad — teabe puudumine tegutsevate käsitöömeistrite kohta, käsitööga tegelejatele suunatud koolituste nappus, avalikkuse ehk võimalike tarbijate harimine — andsid meie uurimisrühmale vaimujõudu ja virgutust püstitada järgmised eesmärgid:

1) koguda ja muuta avalikkusele kättesaadavaks info traditsioonilise ehituse ja käsitöö vallas tegutsevate üksikmeistrite ning ettevõtete kohta;

2) osalt sellele andmekogule toetudes parandada käsitöö valdkonnas tegutsevate omavahelist suhtlust, samuti viia kiiremini kokku klient ja meister;

3) koguda andmeid käsitööliste kohta vormis, mis võimaldab leida TÜ VKA rahvusliku käsitöö osakonna üliõpilaste jaoks praktikakohti, arendada välja nõustamisteenuseid ning arendada muul moel käsitöö valdkonna koolituskeskkonda.

Muidugi teadvustame, et meie saame omalt poolt anda ainult arenguiimpulsse: toimiv on see võrgustik ainult siis, kui ta hakkab end “ise toitma” nii käsitööliste endi tunnetatava koostöövajaduse kui ka tugevnenud kogukondliku identiteedi kaudu.

Peale haridusliku oli Viljandimaa käsitööklatri projektil seega ka kogukonnaarenduslik siht — arendada kogukonnas säästvaid elatusvõimalusi, mis ei tähenda tingimata ja ainult rahaliste tehingute mahu kasvu. Robert Chambers ja Gordon R. Conway on eesmärgi selgitanud säästva toimetuleku ehk elatise (*sustainable livelihood*) kontseptsiooni kaudu: elatis on säästev, kui see tagab toimetuleku, võimaldab välja tulla kriisiolukordadest, säilitada või parandada oskusi ja ressursse ning kindlustab teisi säästvaid elatusvõimalusi nii kaasajas kui ka kaugemas tulevikus (1991: 6; sama laadi kontseptsiooni rakendusvõimalustest Eestis vt ka Parts 2004a, 2004b).

Et avatud ja koostöövalmis suhtlusvõrgustikul võib tõesti olla majanduslik mõju ka meeste käsitöö vallas, osutab näiteks Röpina kandi noorema põlve palkehitajate äriline ja ühiskondlik ühistegevus, mille tulemusel on kujunenud sõna klassikalises majandusgeograafilises mõttes palkehitusklastri: nimetagem Röpina “koolkonna” organisatsioonidest palkehitusettevõtteid OÜ Hobbiton, OÜ Saulerman jt, MTÜ Vanaajamaja ja nende mitmekülgsed

tegevust, mis ulatub ärielistest ettevõtmistest koolituse, kirjastamise (Uus, Lõbu 2007) ja heategevuse valda (majaomanike nõustamine).

PÄRANDKULTUUR TÄNAPÄEVA SOTSIAALMAJANDUSLIKUL TAUSTAL

Aga miks me oletame, et käsitöö, eriti veel traditsioonilisi tehnikaid kasutatav käsitöö võiks tänapäevases ühiskonnas aidata kogukonna sidusust ja toimetulekuvõimalusi edendada? Sest mis majanduslikku tähtsust on tänapäeva ühiskonnas pärandkultuuril?

Vastamiseks tuleb neile küsimustele läheneda ringiga. Asi on selles, et 20. ja 21. sajandil ei määra kaupade hinda enam üksnes nende tarbeväärtus — üha olulisemaks on kujunenud hoo-pis sümboolne väärtus, mis muudab masstootmise ajastul tooteid, ettevõtteid, kohti jms taas üksikeisest eristatavaks ja seega müüdavaks (Harvey 1994: 155–156).

Ka päranditööstuse tõusu kultuuritööstuse ühe valdkonnana võib vaadelda selle protsessi osana — pärandpaigad ja -rajatised on alati ühtlasi ka “tarbimismaastikud” ja luksuskaubad (Graham, Ashworth, Tunbridge 2000: 20). Teemakeskkondade ehitamisest on saanud regionaalsete kaubamärkide kujundamise tunnustatud osa (Ahponen 1994: 111–115), muu hulgas on sellest läbi põimitud valdade ja väikelinnade planeeringud, mille keskseid motiive on regionaalse “identiteedi” otsingud loodus- ja kultuuripärandi kaudu (pikemat käsitlust vt Parts 2004a, 2004b). Selline areng näitab, et kultuurilist kapitali ei saa enam taandada kõrvalisse, “puhtsümboolsesse” rolli — sellel on ilmne majanduslik tähtsus.

Need muutused pole jäänud vastukajata ka Euroopa tasandi majanduses ja poliitikas. Näiteks 1990. aastatel määratleti uuesti Euroopa Liidu eesmärgid maaelus. Maasotsioloog John Gray iseloomustab olukorda järgmiselt: “Kui varem said kohalikud põllumehed abi CAPi [ELi ühise põllumajanduspoliitika] toetustest selleks, et **toota** põllumajandustooteid inimeste jaoks väljaspool nende piirkonda, siis nüüd on maapiirkonnad kohad, kuhu tullakse väljastpoolt, et **tarbida** seda, millest maapiirkon-

nad uue arusaama järgi koosnevad: keskkonda, pärandit, ilusat maastikku, kohalikke tavasid ja tooteid” (2000: 44; vt ka Ray 1998: 5).

Muidugi pole siin tegemist puhtalt algatusega “ülevalt”, sel nähtusel on pikemaajalised ja laialdasemad sotsiaalsed juured. Kõikjal Euroopas otsitakse kohalikest eripäradest seda mootorit, mis aitaks ääremaade majandusele jalad alla saada. Sel taustal on maasotsioloogias hakatud kõnelema lausa postproduktivistlikust maaelust, kusjuures hinnangud sellele arengule varieeruvad kriitilistest ülistavateni. Kriitilised uurijad on toonud esile, et sellest arengust on sageli võitnud jõukas (linna-)keskklass või juba varemgi piirkonnas juhtkohal olnud ühiskonnakihid (nt Phillips 2004, 2005; Evans, Morris, Winter 2002). Maaelu ja kultuuripärandiga seoses on palju räägitud ka maastike, teadmiste, oskuste ja tegevuste kaubastamisest — teisisõnu turusuhete levimist valdkondadesse, mis varem toimusid muudel alustel (vt Graham, Asworth, Tunbridge 2000: 143–144). Kaubastamises on sageli nähtud üleilmset ühtlustumist, mis vähendab erinevusi kohalike kogukondade vahel, hävitab või tõrjub tagaplaanile kohalikku teadmist ja tavasid.

Võimalik on ka teistsugune tõlgendus: nn kaubastamisprotsessi võib võtta muutusena, mis põhineb uudse tähenduse andmisel oskustele, nähtustele või kohtadele, olemasolevate kultuurielementide ümbermõtestamisel ja kasutusele võtmisel uue ressursina (Perkins 2006: 247). Nii on Christopher Ray väitnud, et traditsioonilisi teadmisi saaks kasutada ressursina kohaliku piirkonna (majanduslikul) arendamisel (1998: 9, 11). Ühe osa kohalikust kultuuripärandist moodustab ka kohalik teadmine (*local knowledge*),³ mis hõlmab oskusi ja teadmisi selle kohta, kuidas mõnes piirkonnas (sellel maastikul, nendes kliimatingimustes jne) hakkama saada. Iseäranis toidutootmine ja põllumajandus, ent ka ehitustraditsioonid on seotud kohalike looduslike tingimustega. Kohalikku kogukonda nähakse sellise strateegia puhul olu-

³Ligilähedase tähendusväljaga on veel mõisted *folk knowledge* ‘rahvatarkus, rahvalik teadmine’, *traditional knowledge* ‘traditsioonilised teadmised’ ning *indigenous knowledge*. Viimase all mõeldakse enamasti põlisrahvaste traditsioonilisi teadmisi ja oskusi.

lise teadmisteallikana, kelle kogemused ja oskused on pinnas, millele tuginedes anda piirkonnale “oma nägu”.

PÄRAND JA PÄRANDOSKUS

On selge, et me ei väärtusta (isegi ei tunne) kõiki minevikust pärinevaid esemeid, teadmisi, kombeid või suhtumisi. Seega kujutab kultuuripärand endast alati teadlikke või teadmatuid mäluunoppeid määratust minevikukangast: **pärand on poliitiline valik minevikust**. Me valime, mida võtta, mida jätta, andes sellega hinnanguid minevikule ning seades kõlbelisi sihte olevikule ja tulevikule (pärandi mõistest vt lähemalt Parts 2007a, 2007b).

Barbara Kirschenblatt-Gimblett väidab, et pärand on tänapäevane kultuuriline tootmine, mille käigus luuakse midagi uut, kuigi sellega kaasnev retoorika on minevikukeskne. Pärandina määratlemine lisab väärtust olemasolevale, mis pole ise enam elujõuline (vananenud tehnoloogia, mahajäetud kaevandus, murre, käsitöötehnika) või pole kunagi olnudki elujõuline (nt keskustest liiga kaugel asuv piirkond). Sellised vähem edukad piirkonnad võtab päranditööstus kasutusele, lisades neile selliseid väärtusi nagu minevikulisus, estetiseeritud välimus, erilisus vms ning tehes uue toote turunduse kaudu tuntuks ja nähtavaks (1995: 370; vrd ka Cohen 1993: 98–103).

Suur osa kohalikest traditsioonilistest teadmistest on praktikalise laadi — need on **oskused**, mida sageli õpitakse juba lapseas eeskujul matkimise teel ja mida elu jooksul vähehaaval edasi arendatakse. See oskuste valdkond on antropoloogide/etnoloogide kui kultuuri uurijate ja dokumenteerijate jaoks mõneti keeruline, sest omandatud oskus (eriti lapsepõlves omandatud oskus) on midagi sellist, mille üle inimene tavaliselt ei mõtle, sageli ta ei oskagi sõnastada, mida või miks ta täpselt teeb.

Filosoof Michael Polanyi on seda valdkonda käsitledes kõnelnud varjatud teadmisesest. Polanyi väidab, et teadmine hõlmab kahte aspekti: asjad, mida teatakse, ja tegevust, mis nõuab oskust, oskusteadmist, s.o väljendamatu, varjatud teadmist.

Varjatud teadmine ilmneb vilumus, oskuses ja meisterlikkuses, seda ei saa omandada raamatutest. Seda ei ole lihtne

väljendada ning sellest ei olda sageli isegi teadlik, nii et paradoksaalsel kombel me võime teada rohkem, kui oskame öelda. Näiteks hoiab inimene jalgrattaga sõites tasakaalu, ilma et teadvustaks seda, mida ta püsti püsimiseks teeb (Polanyi 2002: 49–50).

Polanyi väidab ka, et kogemuse, näiteks pianisti “puudutuse” kirjeldamine polegi täielikult võimalik. Asjaolust, et “me teame rohkem, kui oskame seletada” järeltas ta, et paljud teadmised antakse edasi varjatud, sõnastamata ja väljendamatute vahenditega meistri ning õpipoisi vahetus suhtes, mitte sõnastatud kirjeldusena.

Polanyi varjatud teadmise ideed on rakendatud muu hulgas pärandtehnoloogiate uurimisel. Põhjamaades keerleb selleteemaline väitlus kõige sagedamini termini *handlingsboren kunnskap* ümber, inglise keeles on lähedane mõisteperekond *action-borne knowledge, learning by doing, situated learning, tacit knowledge*. Selliseid praktikas õpitud teadmisi, kogemuste ja oskuste summat, mis saadakse päranduseks eelnevalt põlvkonnalt üheskoos tegutsedes, nimetame käesolevas artiklis **pärandoskuseks**.

Kõigest sellest järeltub, et tõhusaim viis (pärand)oskuse säilimise kindlustamiseks on seda praktikas edasi anda ühelt inimeselt teisele. Ei kirjeldamine, fotod, filmid ega muud moodsad dokumenteerimisvahendid suuda edasi anda praktilises oskuses peituvat sõnatut teadmist. Seda tõdemust on kasutanud näiteks organisatsioon Norra Käsitööarendus (*Norsk Handverksutvikling*). Norra Käsitööarendus juurutab pärandoskuste õpetamisel riiklikul toel meistri-õpipoisi süsteemi, keskendudes käsitöö kui oskuse ja väljendusvahendi õpetamisele ning arendamisele (vt Parts *et al.* 2009: 21–26). Sedasama põhimõtet püüab osalt järgida ka käesolev projekt.

Kui olime niiviisi määratlenud, mis on pärandoskus, jäi õhku küsimus, kuidas välitööl kohatud inimeste hulgast valida välja pärandioskajad. Kas igauks, kes on oma elus teinud mingisugust ehitustööd, on pärandioskaja? Kas siia kuulub ka moodsad mööblifirmas töötav meister, kes päevast päeva üht ja sedasama detaili valmistab? Tänapäeva keerukas ühiskonnas ei liigu oskused üksnes vanemalt lapsele või meistritl õpipoisile. Soovi ja jaoks on valla väga erinevat tüüpi õppimisvõimalused, sh internet. Ka oma

oskuse rakendamine võib vahelduda hobi korras kodus nokitsemisest turule suunatud ja palgalisi töövõtjaid hõlmava tootmiseni.

Nagu kultuuripärand üldse on valiku küsimus, ei pääsenud meiegi käsitöömeistreid piiritledes mööda väärtuse alusel hindamisest. Töörühma arutelude tulemusena otsustasime loobuda jäigast määratlemisest, küll aga loetleda mõned olulisemad tunnused, mis võiks pärandioskajale omased olla:

1. Oskus peaks olema päritud (õpitud vanemalt või lähiümb-
rusest).

2. Oskus peaks olema jätkusuutlik. Jätkusuutlikkus koosneb mitmest osisest, mis ei pea esinema kõik korraga. Arvesse võivad tulla nii loodussõbralikkus, sotsiaalse keskkonna sõbralikkus, ent ka käsitöölise tööle laiemalt võttes positiivselt mõjuvad isikuomadused — nii järjekindlus ja kokkulepetest kinnipidamine kui ka avatus suhtlemisel, teatav isiksuse “säde”. Leidsime, et jätkusuutlikkuse üks tunnuseid on ka n-ö lahedus: kui ei ole lõbus, ei ole jätkusuutlik.⁴

3. Tehtud töödest peab olema võimalik midagi ette näidata. Seda eelkõige visuaalse materjali arhiveerimise, aga ka meistri käekirja tundmaõppimise huvides — ja muidugi ka kontrolli mõttes, et välistada “mütoloogiliste” meistrite sattumist andmes-
tikku.

4. Kogukonna tunnustus. Meister peab olema kohapeal piisavalt tuntud ning tema tööoskused peavad olema tõendatavad soovitajate kaudu. Seetõttu jätsime meistrite kohta infot otsides kõrvale reklaami ning ärialast infot pakkuvad kanalid.

5. Käsitöölise tööviis peaks võimalikult palju järgima rahvusliku käsitöö traditsioone.

6. Pärandioskajate hulka võib valikuliselt arvata ka heas mõttes naiviste/tänapäevaseid rahvakunstnikke.

Töörühma aruteludest koorus välja seisukoht, et tulevikus on pärandtehnoloogiate uurimisel huvitavad ka mitmed sellised oskused, mida tavaliselt ei võeta käsitööna: näiteks niitmisoskus,

⁴Seda uut vanasõna võib ehk pidada uuema folkloori osaks. Siin-
kirjutajate teadvusse jõudis see Sven Aluste ökokogukondi käsitleval
loengul (2007).

lammaste või hobuse käsitsemise oskus. Ometi mahuvad need meie mõistes pärandoskuste alla ning on sageli käsitööga vahe-
tult seotud või lausa mõne käsitööala vältimatuks eelduseks. Sa-
muti võivad huvitavad olla mõned vägagi moodsad, ent tänapäeval
mingite käsitöötegevustega eluliselt läbi põimunud oskused, nagu
arvuti, mootorsae vms rakendused.

VÄLITÖÖDEST JA NENDE TULEMUSTEST

Kogumisel keskendusime käsitöö osakonna hariduslikest vajadus-
test lähtudes, ent ka üldteaduslikku huvitavust arvestades pigem
valdkondadele, kus oskajaid vähe või need täpsemalt teadmata.
Seetõttu määratlesime 2008. aasta uurimiseelistungena meeste
käsitöö, kitsamalt traditsioonilise ehituse ja puutöönduse (nii
palk-, savi- kui maakiviehitised, samuti plekksepatööd ja ehitus-
sepis, väiksemad dekoratiivlemendid jm).

Välitööd toimusid kahes järgus: esmalt koostasime lühiankeedi
välitööde katsefaasi jaoks, mille eesmärgiks oli koguda Viljandi-
maa ehitus- ja puutöömeistrite andmeid. Välitööde põhifaasi tarvis
koostati põhjalikum ankeet, mis sisaldas nii etteantud valikvas-
tustega küsimusi kui ka selliseid küsimusi, millele oodati pikemat
vastust. Iga käsitöömeistriga tehti ka intervjuu, mis salvestati ja
litereeriti. Välitööd viisid läbi käsitöö osakonna teadurid Madis
Rennu ja Joosep Metslang, samuti TÜ VKA rahvusliku ehituse
eriala üliõpilased Madis Rennu juhendamisel.

Katsefaasis koguti andmed 128 Viljandimaal tegutseva üksik-
meistri ning seitsme väikeettevõtte kohta, kes valmistavad muu
hulgas mõnda pärandehitust-käsitööd toetavat toodet (ahjukestad,
plekksepatöö toorikud, ehitussepisid jne) või osutavad spetsiifilisi
abiteenuseid (raam- või lintsaega saekaatrid servamata laua ning
laia põrandalaua lõikamiseks). Välitööde põhifaasis külastati ning
küsitleti 38 meistrit.

Argielu puudutavais uurimustes on haruharvad juhtumid, kus
teaduslikul eesmärgil kogutule püütakse anda ka uuritava ala
tööpraktikat otseselt toetavaid väljundeid. Meie uurimisprojekti
puhul oli aga just nimelt rakendatavus taotluseks, seda nii prakti-
lise kogemuse ja konkreetsete oskuste edasiandmisel kui ka tegut-

sevate meistrite-tellijate omavahelise infovahetuse edendamisel.
Seega sai projekti oluliseks osaks Viljandimaa käsitöömeistrite
andmebaasi koostamine. Avalikult internetis kättesaadavaks te-
gime nende meistrite oskuste kirjeldused ja kontaktandmed, kes
selleks välitööde käigus nõusoleku andsid, olgu siis klientide leid-
mise või muul eesmärgil. Interneti andmebaas on leitav aadres-
sil rahvuslik.kultuur.edu.ee (lehekülg ettevalmistamisel). Andme-
kaitse kaalutlustel tuli osa andmeid siiski jätta sisekasutusse. See
täheb, et meistrid, kes oma andmete avalikustamist ei soovi-
nud, jäävad TÜ VKA rahvusliku käsitöö osakonna valduses ole-
vasse piiratud ligipääsuga andmestikku.

KUIDAS VILJANDIMAA KÄSITÖÖMEISTREIL LÄHEB?

Perspektiivituks ei pidanud oma alal tegutsemist ükski küsitletud
meister — ka pensionärid ning tervise tõttu aktiivse tegevuse
lõpetanud pärandioskajad nägid kasvavat nõudlust “vana kooli”
ehitus- ning puukäsitööalaste teadmiste järele.

Meeste käsitöö, eriti aga traditsiooniliste ehitusoskuste palju-
tõotavust pidasid mitmed informandid seotuks praeguse majan-
dusolukorraga:

Ühiskonna jõukuse kasvuga seoses jääb inimestel aega ka muude
eluvaldkondadega tegeleda. Ma pean siis silmas ka kultuuripärandi
säilitamist. Mida aeg edasi siis seda rohkem selle peale tähelepanu
pööratakse. [---] Väga paljud inimesed on hakanud hankima vana
vara ja taastama, ilusamaks tegema. See on väga perspektiivikas
valdkond (Vaiksaar, PA 2008).

Üllatavalt harva leidis neid meistreid, kes oleksid otsesõnu
keeldunud oma oskuste edasiandmisest-õpetamisest. Täpsemalt
öeldes kõik, kes olid nõus küsitluses osalema, olid nõus ka oma
teadmisi-oskusi ühel või teisel moel edasi andma.

Tõsisematest **toimetulekuprobleemidest** ei kõnelnud küsitletu-
ist keegi. Enamik meistreid andis mõista, et kui töö on kvali-
teetne ja tähtaegadest kinni peetakse, pole ka keskmisest kõrgema
tasu väljateenimine mingi erand, vaid pigem norm. Suurimad
probleemid on seotud abitööjõuga.

Kuidas mehed oma töö eest tasu küsivad? Üldiselt neist asjust ei räägita, välja arvatud juhul, kui tegutsetakse firmana, kus kõigepealt nõutakse-antakse hinnapakumine, seejärel sõlmitakse lepingud ja tehakse töö. Püsiva lepingulise töökohaga harjunud ehitusmeeste jaoks pole hinnapakumiste ja lepingute tegemine olnud kuigi lihtne ning hilisemad tagasilöögid ja tõrked tööprotsessis, ka arusaamatused kliendiga on vahel viinud selleni, et on loobutud sel alal lisa teenimast. Muutunud majandus on kahtlemata ka meeste käsitöö olukorda selles osas muutnud — vastavate kogemuste omandamine ja lepingutavade loomine on praeguseks enamiku tegutsevate meistrite jaoks läbikäidud etapp. Ka tööalade lõikes on siin pilt üsna ühtlane.

Lepingusuhete kujunemisel on oma osa uuemal ajal enim levinud tüki- ehk nooremate meistrite sõnavaras “paketitöö” eripäral, kus näiteks lehereklaami abil leitud teostajat tellija ise ega ka ümbritsev kogukond lähemalt tunda ei pruugi. Seevastu vanemad ja kogukonnas tunnustatud meistrid tavaliselt ei sõlmi kuigi täpselt sõnastatud töölepinguid ning juhivad tükitöö juures enesele kvaliteedinõudeid seades oma kogemustest ning headest ehitustavadeist. Kuidas aga neid häid tavasid mõista? Enamasti tähendavad need pärimusliku iseloomuga, kirjutamata nõudeid, mis määravad materjalikasutuse ning töövõtete valiku põhimõtted. Viimaste edasiandmine käib ideaalis just meistri-õpipoisi suhte kaudu ning tellijale piisab meistri valikul tihti vaid mõne autoriteetsema kogukonnaliikme soovitusel. Siiski kasutatakse ka tunnipalga põhjal arveldamist, eriti keerukamate ja pikaajalisemate tööde juures, kus töö teostaja ja tellija vahel on tekkinud usalduslik töösuhe.

MEESKÄSITÖÖLISTE SUHTLUSVÕRGUSTIKEST

Koostöö ja suhtluse vallas valitses võrdlemisi ühtlane pilt — tüüpiline meeste käsitöö tegija hoidub reklaamist, laiemast tuntuusest ja ühistegevusest. Olukorda näitlikustab ilmekalt järgmine katkend intervjuust pottsepp Ralf Linnupuuga:

Ma ei taha reklaami ega midagi niukest. Sest et õiget meest otsitakse üles. [---] See, kes ise hakkab pakkuma, see ei ole. . . (nii on) jama, noh. Nagu Savisaare “Valige mind” (Linnupuu, PA 2008).

Osalt seletab sellist suhtumist küsitlusajale eelnenud ehitusboom, mil oskajaid mehi paljude tööde juurde lihtsalt ei jätkunud:

Mis kasu mul sellest reklaamist ikka on. Peamisteks tellijateks on nagunii tuttavad ja tuttavate tuttavad. Ja ega praegu nagu ei tahagi kuigi kaugele või täiesti võõra juurde tegema minna. Aga see kõik võib muidugi lähema paari aasta jooksul ka muutuda ja siis võib öösti reklaami vaja minna (Kasepuu, PA 2008).

Kogukonnas kõrgelt hinnatud meistreil on väga pikad tellimusringkonnad — otsitumate pottseppade puhul pole paariaastane ooteaeg haruldane. Kvaliteedi nimel lepivad tellijad pika järjekorraga nurinata. Pikad ooteajad annavad ühelt poolt tunnistust meistrite puudusest, teisalt aga ka võrdlemisi soodsatest hindadest.

Niisiis on reklaam midagi sellist, millega enesest lugupidavad, eriti aga vanema põlve meistrid tegelda ei taha. Küllap kandub see suhtumine ka oma tööst rääkimisse, mille juures peetakse heaks tooniks äärmist napisõnalisust või lausa rääkimata jätmist — arvatakse, et õiget meistrit kiidab töö ise.

Meeste käsitöö juures leidub alati lihtsa iseloomuga, ruutseid ning kergesti õpitavaid tööloike. See innustas pärima meistri ja kogukonnaliikmete tööalaste suhete kohta — kas ja mil määral on meistril võimalik kasutada palgatud tööjõudu või ostetud teenuseid. Vastustes oldi üllatavalt üksmeelsed — peaaegu kõigile küsitletutele tundus kohalike elanike abitööjõuna kasutamine tülrika ja ebatõhusana.

Tavaliselt kasutavad kohalikku tööjõudu väikefirmad — saekaatriid ja puutöökojad on siinkohal selgeimad näited —, kuid rahulolematust abitööjõu oskuste, palgasoovide ja töödistsipliiniga on üldine.

Ka õpilastega tegelemist ja neile praktikavõimaluse pakkumist peetakse vähemalt seni, kuni neil veel kogemusi-oskusi vähevõitu, üsnagi tüütavaks ja selgelt kahjumlikuks tegevuseks:

Siin olid eelmine aasta need Vana-Võidu teise ja kolmanda kursuse tegelased [ehituseriala kutseõppe õpilased] — no ei saa naelalegi pihta, mis sa seal muust räägid (Kasepuu, PA 2008).

Ka käsitööalade lõikes oli see pilt üsnagi ühtlane. Sellegipoolest pidas oma oskuste edasiandmist ühel või teisel moel vajalikuks keskeltläbi kolmveerand küsitletutest. Ülejäänutest kaldus enamik arvama, et neil oskustel pole tänapäeval õiget rakendust, ning kahtlema selles, kas asjast huvitatud õppijaid üldse leidub. Seega pole probleem selles, et meistrid ei tahaks oma teadmisi edasi anda, vaid pigem õppetöö/praktika korralduslikus küljes ja selles, et osa meistreid kahtleb oma oskuste väärtuses. Võimalik, et kui praktika tingimused läbi vaadata ja muuta selliseks, et õppimine nii juhendajale kui juhendatavale otstarbekam tunduks, oleks kogemus positiivsem ja tulemus tõhusam (muutus võib seisneda näiteks praktikantide arvus või eelneva ettevalmistuse astmes, samuti juhendaja enda paremas instrueerimises).

Ootuspäraselt olid oma kodukohas säilinud käsitööoskuste edasiandmisest huvitatud turismiga tegelejad, kellele igasugune kohavaimu toetav ajaloolis-etnograafiline narratiiv on eluliselt tähtis. Väga edukalt on üht Soomaa omapära — ühepuulootsiku ehitamist — suutnud laiemale ringile tutvustada sealsed turismiedendajad koostöös Soomaa Rahvuspargiga, korraldades pikema aja jooksul kõigile huvilistele avatud ning korrapäraseid haabjalaagreid.

Kuni viimase ajani just **meistri-õpipoisi suhteil** rajanevasse meeste käsitöö maailma on tööstuslike tootmisviiside areng ning uued tehnoloogiad toonud hulgaliselt muutusi. Kas need suhted on sellegipoolest ka tulevikus elujõulised?

Hoolimata osalisest varjatusest ning ka vormilisest muutlikkusest on vanema meistri mõju all veedetud õpipoisiperiood tuvastatav peaaegu kõigi edukamate tegutsevate meistrite kujunemisloos. Kes on õppinud mõne vanema sugulase käe all, kes kuskil meistri juures abitöid tehes — isiklikke ja tihedaid kontakte vanema põlve oskajaga olulisel määral sisaldavad õpiaja järgud on enamasti olemas ka neil, kes ametit koolis õppinud. Erandiks ei ole ka kõige nooremad küsitletud oskajad. Järelikult on meistri-õpipoisi suhte tekkimine endiselt võimalik. Tänapäeval soovitakse kõrgema tasu

tõttu sageli minna abitööliseks-õpipoisiks just välismaale, kus aga on tõenäoliselt teised töövõtted ning ka tehnoloogiline taust tublisti arenenum, mis suurendab põlvkondade vahel väärtushinnangute erinevusi ning nõrgendab professionaalse pärimuse edasikandumist.

Valmidus enese **täiendkoolitamiseks** on meistrite seas tagasihoidlik, kuid ala tulevikuväljavaateid arvestades siiski selgelt teadvustatud vajadus. Enamik meistritest andis mõista, et kui keegi korraldaks vastavaid kursusi, kust tegelikult uusi oskusi saaks, küll siis ka seal käijaid leiduks. Enesetäiendamise vastu ilmutas üllataval kombel huvi ka kõrge vanusega meistreid, kuigi see küsimus otseselt neile suunatud polnud. Üksmeelselt leiti, et enesetäiendamine kolleegidega suheldes oleks kindlasti huvitav ja tulutoov:

Igalühel on omad nõksud. Mõni teeb rohkem, mõni vähem ja mõni ainult selle alaga [oma kitsa erialaga] tegelebki. Ja siit tuleb uusi kogemusi — egas ka minul ainult palkmaja teiselaldusi pole. Tuleb ka muid töid teha ja nende juures oma kogemusi kasutada (Kasepuu, PA 2008).

Vastustes küsimusele “Keda Teie lähikonna meistrite hulgast veel sellise küsitlusega külastada tasuks?” torkab silma, et nii mõnigi kord ei tea küsitletav oma ümbruskonna ehitus- ja puutöömeistritest kedagi soovitada. Ja teine huvitav seik — meeeldi soovitatakse hoopis teistel aladel tegutsevaid meistreid. Harva juhtub, et näiteks pottsepp mõnd teist samas piirkonnas tegutsevat pottseppa küsitleda soovitab. Miks see nii on? Kas takistab koostööd mugavus või konkurentsihirm? Või peegeldab see Eestile nii omast üldist enesessesulgumist?

Traditsiooniliste ehitusalade võrdlemisi staatilistele ja hajusatele suhtlusvõrgustikele pakub aga kontrasti hobi korras tehtava meeste käsitöö mõnede harude äge populariseerumine ning koostegutsemisviiside kiire areng. Näiteks sobib siin kas või haabjaehituse, ent ka mõnede unustatud või uudsete ehitustehnoloogiate nagu savi- ja põhuehituse, samuti säästva renoveerimise populaarsus just noorema põlve linnaintelligentsi hulgas. Viimases

rühmas kasutatakse innukalt ka interneti võimalusi.⁵ Teoreetiliste teadmiste lisandumine ning kerge kättesaadavus veebis ei pruugi muidugi praktiliste töösuste kinnistumisele otseselt kaasa aidata, küll aga aitab see tõhusalt uusi huvilisi leida ning ala tuntust ja prestiiži kasvatada.

*

Kui püüda lühidalt kokku võtta, mis meie välitöödel ehk kõige ootamatum tundus, siis tuleb esile tõsta just käsitöö kui mõiste piiride hägusust. Laialt levinud tava järgi peetakse käsitöö all enamasti silmas naiste käsitööd. Üldlevinud ettekujutus meeste käsitööst on selline, et selle alla võib kuuluda näiteks puust mänguasjade valmistamine, korvipunumine, osalt ka sepis, kuid näiteks müürsepa, pottsepa või katusekatja töö on tänapäeva kõnepruugis lihtsalt meestetöö ja mitte käsitöö. Teisisõnu kalduetakse käsitööks pidama hobi korras, mitte elatise teenimiseks tehtavat ning pigem väiksemahulisi töid. Käesoleva kogumiskäsitööna käigus valminud andmestik võiks kaudselt aidata traditsioonilise ehitus- ja puutöö kui meeste käsitöö mõistet avardada ja kindlustada, juhtida tähelepanu selle valdkonna rikkalikule pärandile. Meeste käsitöö valdkonna pärandoskustel on ju lisaks ilmselgele puhtpraktilisele ja majanduslikule väärtusele ka tugev sümboliline väärtus.

Allikad

PA = Viljandimaa pärandioskajate andmestik. Vt www.rahvuslik.kultuur.edu.ee. (Lehekülg ettevalmistamisel.)

Kirjandus

Ahponen, Pirkkoliisa 1994. Kultuuripoliitika instituutina, markinoilla ja utopioissa. — Jari Kupiainen, Erkki Sevänen (toim.). *Kult-*

⁵Täpsemat teavet leidub näiteks haabjaehitajate blogis: haabjas.blogspot.com (22.02.2009); Säästva Renoveerimise Infokeskuse kodulehte vt www.srik.ee (22.02.2009).

tuurintutkimus: Johdanto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino OY, s. 97–118

Aluste, Sven 2007. Esna ökoküla lood. Vt www.kultuur.edu.ee/203994 (11.03.09). [Täispikk salvestus kättesaadav TÜ VKA raamatukogus]

Bate, Paul S. 1997. Whatever happened to organizational anthropology?: A review of the field of organizational ethnography and anthropological studies. — *Human Relations*, Vol. 50, No. 9, pp. 1147–1175

Cohen, Anthony P. 1993. *The Symbolic Construction of Community*. London: Ellis Horwood Ltd.; New York: Tavistock Publications Ltd.

Chambers, Robert, Gordon R. Conway 1991. *Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21 Century*. Vt www.ids.ac.uk/ids/bookshop/dp/dp296.pdf (22.02.2009)

Evans, Nick, Carol Morris, Michael Winter 2002. Conceptualizing agriculture: A critique of post-productivism as the new orthodoxy. — *Progress in Human Geography*, Vol. 26, No. 3, pp. 313–332

Ferraro, Gary P. 2000. *Cultural Anthropology: An Applied Perspective*. S.l.: Wadsworth Thomson

Gross, Toomas 2006. Uued tuuled antropoloogias. — *Sirp*, 9. VI; vt www.sirvilauad.ee/?q=node/338 (22.02.2009)

Harvey, David 1994. *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell

Graham, Brian, Gregory J. Ashworth, John E. Tunbridge 2000. *A Geography of Heritage: Power, Culture, & Economy*. London: Arnold

Gray, John 2000. The common agricultural policy and the reinvention of the rural in the European Community. — *Sociologia Ruralis*, Vol. 40, No. 1, pp. 30–52

Kirschenblatt-Gimblett, Barbara 1995. Theorizing heritage. — *Ethnomusicology*, Vol. 39, No. 3, pp. 367–380

Mikkelsen, Britha 1995. *Methods for Development Work and Research: A Guide for Practitioners*. New Delhi: Tejeshwar Singh for Sage Publications

Parts, Priit-Kalev 2004a. Väärtuse määratlemine maastikul. — *Akadeemia*, nr 2, lk 236–277

Parts, Priit-Kalev 2004b. Väärtuse määratlemine maastikul: *nature morte* või elav maastik. — Vt <http://www.sotsioloogia.ee/vana/esso3/15/priit-kalev.parts.htm> (10.03.09)

Parts, Priit-Kalev 2007a. Kultuurilise tootmise tehnoloogia poole: Kultuuripärandi näide. — *Akadeemia*, nr 2, lk 217–271

- Parts, Priit-Kalev 2007b. Vaateid pärandimajandusele teoorias ja praktikas. — *Muutused, erinevused ja kohanemised eesti kultuuriruumis ja selle naabruses*. Madis Arukask (toim.). Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, lk 129–148. Vt http://www.kirikiri.ee/article.php3?id_article=388 (10.03.09)
- Parts, Priit-Kalev, Madis Rennu, Liisi Jäätis, Joosep Metslang, Ave Matsin 2009. *Traditsioonilised puutöö- ja ehitusoskused Viljandimaal 2008*. (Studia vernacula I.) Priit-Kalev Parts (koost.). Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. (Ilmumas)
- Perkins, Harvey C. 2006. Commodification: Re-resourcing rural areas. — *Handbook of Rural Studies*. Paul Cloke, Terry Marsden, Patrick H. Mooney (Eds.). London: Thousand Oaks; New Dehli: SAGE Publications, pp. 243–257
- Polanyi, Michael 2002. *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. London—New York: Routledge
- Ray, Christopher 1998. Culture, intellectual property and territorial rural development. — *Sociologia Ruralis*, Vol. 38, No. 1, pp. 3–20
- Phillips, Martin 2004. Other geographies of gentrification. — *Progress in Human Geography*, Vol. 28, No. 1, pp. 5–30
- Phillips, Martin 2005. Differential productions of rural gentrification: Illustrations from North and South Norfolk. — *Geoforum*, Vol. 36, No. 4, pp. 477–494
- Sarmela, Matti 1991. Mis on antropoloogia? — *Akadeemia*, nr 1, lk 17–38; nr 2, lk 282–320
- Spradley, James P. 1980. *Participant Observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston
- Uus, Andres, Ragner Lõbu 2007. *Soovitused käsitööna palkmaja ehituseks: Käsiraamat palkmajaehitajale ja -huvilisele*. [Ristipalo:] MTÜ Vanaajamaja

PRIIT-KALEV PARTS (sünd. 1972) on lõpetanud Tartu ülikooli eesti kirjanduse erialal 1997, õppis Eesti Põllumajandusülikoolis maastikuarhitektuuri 1998–2003, loodusteaduse magister 2003, Eesti Maaülikooli põllumajandus- ja keskkonnainstituudi doktorant a-st 2003. Töötanud Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku ehituse õppekava hoidjana 2005–2007 ning a-st 2007 lektorina. *Akadeemias* on ilmunud artiklid “Väärtuse määramine maastikul” (2004, nr 2, lk 227–267) ja “Kultuurilise tootmise tehnoloogia poole: Kultuuripärandi näide” (2007, nr 2, lk 227–271) ning tõlkeid rohelisest liikumisest, filosoofiast jm.

MADIS RENNUN (sünd. 1973) on Tartu ülikooli etnoloogiadoktorant ning teadur-projektijuht TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonnas.

LIISI JÄÄTIS (sünd. 1971) on lõpetanud Tartu ülikooli etnoloogia erialal 1997, doktorant a-st 2007. Töötanud a-st 2004 Eesti Rahva Muuseumis teadur-kuraatorina.

AVE MATSIN (sünd. 1973) on lõpetanud Eesti Kunstiakadeemia tekstiilikunsti osakonna, magistrakraad 2002, praegu doktorant. A-st 2001 TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonna õppejõud ja osakonna juhataja.

JOOSEP METSLANG (sünd. 1983) on lõpetanud magistriõppe Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise teaduskonnas 2007. Praegu Eesti Vabaõhumuuseumi maa-arhitektuuri programmi teadur ning TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonna assistent.